

NARRATIO

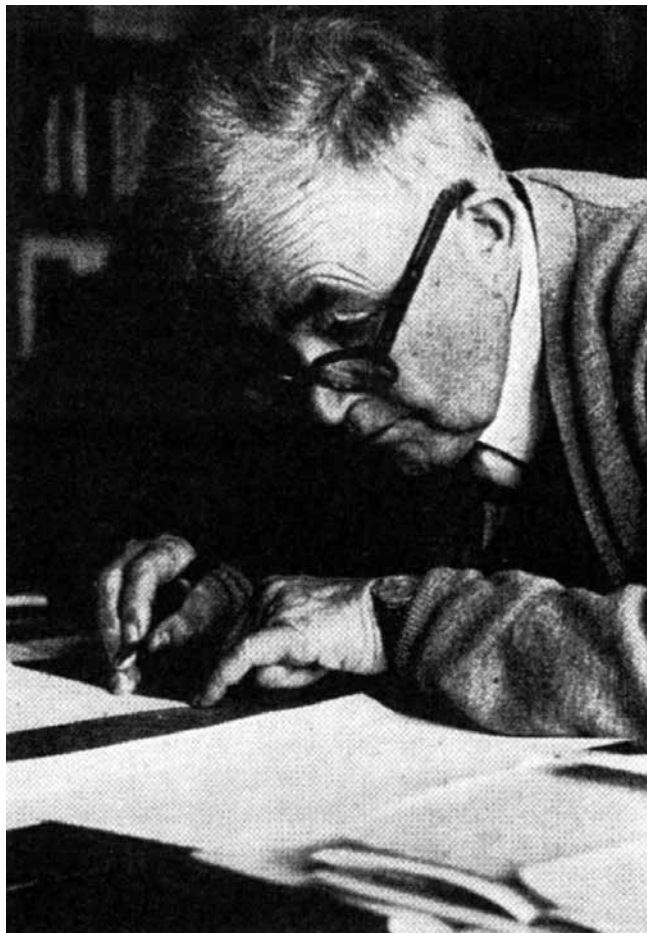
dr. Dick Boer

EEN HEEL ANDERE GOD

**Het levenswerk van
Karl Barth**

(1886-1968)

EEN HEEL ANDERE GOD

dr. Dick Boer

EEN HEEL ANDERE GOD

Het levenswerk van Karl Barth

(1886-1968)

NARRATIO

Deze uitgave is tot stand gekomen in samenwerking
met het publicatiefonds van de
Vereniging voor Theologie en Maatschappij.

Narratio

Deze uitgave is tot stand gekomen in samenwerking met het publicatiefonds van de Vereniging voor Theologie en Maatschappij www.vtm-web.nl

Dr. Dick Boer (geb. 1939) studeerde geschiedenis en theologie in Amsterdam. Hij was tot aan zijn pensionering (1999) docent 'geschiedenis van de modernste theologie in Europa' aan de Universiteit van Amsterdam.

*Over die geschiedenis publiceerde hij **Protest tegen een verkeerde wereld. Een geschiedenis van de protestantse theologie van de 19^e en 20^e eeuw in Europa** (1991).*

Gerrie Huiberts is eindredactrice van deze serie boekjes over theologen en theologes.

ISBN 978 90 5263 337 1

NUR 707

© 2002 uitgeverij NARRATIO, Postbus 1006, 4200 CA Gorinchem

© 2013 tweede druk

tel. 0183 62 81 88 fax 084 739 29 45 email: lvdherik@narratio.nl

Actuele informatie is te vinden op www.narratio.nl en via de boek-signalering van www.boekentafels.nl.

Niets uit deze uitgave mag verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, Internet of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Ook te bestellen via de Internetboekhandel www.kerkboek.nl

INHOUD

Ter inleiding	7
I. Omgekeerde beweging	9
II. De ontdekking van de bijbel	13
III. Römerbrief	16
IV. De christen in de maatschappij	24
v. Theologie van het woord	30
VI. Politieke theologie	36
VII. Een kerkelijke dogmatiek	44
VIII. Er wordt geregeerd	62
Epiloog	64
Literatuurlijst	71

TER INLEIDING

In dit boekje probeer ik in kort bestek een beeld te geven van het levenswerk van Karl Barth. Deze wordt algemeen beschouwd als de belangrijkste theoloog van de twintigste eeuw. En belangrijk is hij inderdaad. Maar dat niet in algemene zin, als coryfee van 'onze' cultuur. Zijn grote ontdekking was hoezeer de God, waar het in de theologie om gaat, met die cultuur in strijd is. Een cultuur, die prat gaat op haar humaniteit, zichzelf verstaat als de bakermat van vrijheid en democratie, kortom: als de beschaafde wereld. Maar Barth deed de pijnlijke ervaring op dat juist deze cultuur het toneel werd van een wereldoorlog, waarin naties elkaar te vuur en te zwaard bestreden en dat deden in de naam van God. In die onmogelijke situatie vond hij de weg terug naar de 'heel andere' God van de bijbel. De God, die haaks staat op de wereld die is, en ons richt op de wereld die komt. Een wereld waarin de heerschappij voorbij, een maatschappij (van maten, makers, zusters en broeders) een feit zal zijn.

Barths theologie is *bijbels en christelijk*. Bijbels: alleen in de bijbel is deze 'heel andere' God te beluisteren. Christelijk: naar het bijbels getuigenis heeft deze 'heel andere' God zich geopenbaard in Jezus Christus, zijn eerste en laatste woord, de vervulling van de verwachting, waar de bijbelse schriftuur vol van is, de heilzame wending in de verder zo onheilspellende wereldgeschiedenis. En Barths theologie is *kerkelijk* (zijn grote werk heet: *Kirchliche Dogmatik*). Maar dat wil zeggen: erop gericht de kerk, of, zoals hij later liever zegt: de gemeente ertoe bewegen in de bevrijdingsgeschiedenis van deze God mee te gaan. Met Hem op weg naar het Rijk van de vrijheid voor allen.

Een groot man dus, met een indrukwekkende productie. Zijn verzameld werk, de zogenaamde *Karl Barth-Gesamtausgabe*, dat sinds 1971 bezig is te verschijnen en nog bij lange na niet af is, telt al 35 forse delen. En daar zit de *Kirchliche Dogmatiek* (13 banden) nog niet eens bij. Het doet, denk ik, aan die grootheid niets af dat ook anderen het hunne aan zo'n levenswerk hebben bijgedragen. Of in het geval van Barth meer speciaal: het hare. Want met name de *Kirchliche*

Dogmatik is ondenkbaar zonder Barths *Mitarbeiterin* Charlotte von Kirschbaum (1899-1975). Zoals Barth in 1950 schreef in het woord vooraf bij deel III/3 van deze dogmatiek.

“Zij heeft in dienst van het doorlopend ontstaan van dit werk haar leven en kracht niet minder ingezet dan ikzelf. Zonder haar medewerking zou het niet dag voor dag vooruitkomen en wist ik niet hoe het in de toekomst... verder zou kunnen gaan. Ik weet wat het betekent een hulp te hebben.”

Daarom moet haar naam hier worden genoemd. Zodat de lezer deze naam in de theologie van Barth meehoort!

Dit boekje wil niet meer zijn dan een allereerste inleiding. Wie van het leven en werk van Barth meer wil weten, verwijs ik naar de prachtige biografie van Eberhard Busch: *Karl Barth lebenslauf*, ook in het Nederlands verschenen: *Karl Barth: aan de hand van zijn brieven en autobiografische teksten*, (Callenbach, Nijkerk 1978). En wie iets van Barth zelf wil gaan lezen kan ik de Nederlandse vertaling van zijn *Einführung in die evangelischen Theologie* aanbevelen: *Wat is evangelische theologie? De zwanenzang van Karl Barth*, (Kok, Kampen 1999).

Maar ook in dit boekje komt Barth zelf aan het woord. Hij wordt veelvuldig geciteerd (met door mij vertaalde teksten). Achter elk citaat geef ik tussen haakjes met een afkorting aan uit welk werk het citaat stamt. De literatuurlijst die achterin staat, vermeldt waarop de afkortingen betrekking hebben.

Rest mij de hoop uit te spreken dat het boekje duidelijk maakt dat en waarom de theologie van Barth van belang is.

I. OMGEKEERDE BEWEGING

Deze God is dood

Wij schrijven augustus 1914, het begin van de eerste wereldoorlog. De zgn. beschaafde wereld valt uiteen in naties, die elkaar te vuur en te zwaard bestrijden. Ze beweren allemaal dat de beschaving op het spel staat en tegen de ander moet worden verdedigd.

Voor sommige mensen –het zijn er maar weinig – valt een wereldbeeld aan stukken. Het lukt hen niet om nog langer te geloven in het humane gehalte van de Europese cultuur. Juist de vooruitgang aan technisch en organisatorisch vermogen blijkt catastrofaal.

Een van die mensen is de jonge Zwitserse theoloog Karl Barth. Wat voor hem de catastrofe nog groter maakt, is dat al die naties die elkaar de oorlog verklaren dat doen in de naam van God. In de naam van de éne God van het christendom, die nu blijkt te bestaan in een Duitse, Engelse, Franse, enzovoort God. Niet alleen de Europese cultuur met zijn prentie dé beschaafde wereld te zijn, maar ook God is wat Barth betreft volstrekt ongeloofwaardig geworden.

“Deze God ... de schutspatroon van onze mensengerechtigheid, onze moraal, onze staat, onze cultuur, onze religie [is] geen God... Hij kan niet verhinderen dat Zijn gelovigen, al die uitmuntende Europese en Amerikaanse mensen van cultuur, welvaart en vooruitgang, al die wakkere vlijtige staatsburgers en vrome Christenen elkaar met moord en doodslag te lijf gaan... Hij is een afgod. Hij is dood.”
(GerechtGott, 13v.)

Religieus socialist

Niet dat de wereld volgens Barth tot 1914 gewoon in orde was. Zelf groot geworden in een goed gesitueerd, intellectueel en beschermd milieu had hij al leren beseffen dat de heersende orde niet bestond zonder de keerzijde van de ellende van het proletariaat.

Tot nu toe was Bart een aanhanger van de zogenaamde liberale – wij zouden zeggen: vrijzinnige – theologie. Anders dan voor de orthodoxe theologie was voor deze theologie de moderne cultuur geen teken van verval, maar een echte vooruitgang. In de liberale theologie ging het er om de moderne mens het belang van het christelijk geloof te laten zien. Zij wilden hem duidelijk maken dat God niet met de moderne cultuur in strijd was. Integendeel, God was eerder de hoogste idee van die cultuur, het hoogtepunt van haar humaniteit, haar ideale strekking.

Deze oriëntatie op de moderne cultuur deelde Barth. Alleen was haar humaniteit voor hem de zaak van een tegenbeweging geworden: het socialisme. God vormde niet de ideale strekking van dé cultuur, maar van de socialistische beweging.

Barth was religieus socialist, een leerling van Herman Kutter (1869-1931) en Leonard Ragaz (1868-1945). Van Kutter leerde hij: wat de sociaal-democratie wil, is in de geest van de *revolutie van God*. Van Ragaz: en christen moet socialist zijn, een socialist christen.

Ook dat laatste, dat een socialist christen moet zijn, was belangrijk. Want een socialist zonder het geloof in een God, die de socialistische beweging permanent onder kritiek stelde en zo heilzaam relativeerde, moest wel vervallen in een vergoddelijking van zichzelf en zijn partij.

Wanneer Barth op uitnodiging van een plaatselijke partijafdeling van de sociaal democratische partij spreekt over het onderwerp *Jezus en de sociale beweging* houdt hij zijn verhaal in deze religieussocialistische geest. Hij maakt duidelijk dat het *en* tussen Jezus en de sociale (bedoeld is: de socialistische) beweging een afstand suggereert, die er niet is. Het moet zijn: Jezus *is* de sociale beweging. Dat echter betekent weer dat Jezus in de sociale beweging voorgaat, en dat het socialisme zich door hem ook moet laten zeggen, want:

“Hij wilde wat jullie willen, maar hij deed het ook... Dat is überhaupt het verschil tussen Jezus en ons anderen: bij ons is het meeste programma

terwijl bij Jezus programma en uitvoering één waren. Daarom zegt Jezus heel eenvoudig dat jullie je programma moeten uitvoeren, dat jullie moeten doen wat jullie willen.”

(JesSocBew, 408)

Een dubbele desillusie

Als in 1914 de oorlog uitbreekt, verliest Barth echter ook zijn geloof in de socialistische beweging. Wat is er gebeurd? Nog in 1912 verklaarde de Socialistische Internatonale in Bazel dat zij in geval van oorlog de arbeiders zou oproepen tot een algemene staking. Maar in 1914 blijkt dat allemaal vergeten. De verschillende sociaal-democratische partijen steunen de oorlogvoering van hun land. Ook de arbeiders zijn in meerderheid niet immuun voor de algemene nationalistische euforie. Barth heeft te kampen met een dubbele desillusie. Want ook zijn leermeesters in de liberale theologie laten zich in Duitsland meeslepen door de oorlogsstemming. Erger nog: zij slepen anderen mee. De grootste onder hen, Adolf von Harnack (1851-1930), schrijft de ophitsende redevoering van Keizer Willem II en de tekst van een manifest dat door praktisch alle prominente Duitse intellectuelen ondertekend wordt. Het manifest legt uit waarom deze intellectuelen de Duitse oorlogvoering steunen. Ook de namen van Barths leermeesters (op één na) staan eronder. Barth herinnert zich met bitterheid:

“(1914) betekende voor mij concreet dat ik in tweeërlei opzicht het spoor bijster raakte. In de eerste plaats ten aanzien van de leer van mijn gezamenlijke theologische leermeesters, die mij door wat ik als hun falen tegenover de oorlogsideologie beschouwde, reddeloos gecompromitteerd leek. En vervolgens ten aanzien van het socialisme, waarvan ik, naïef genoeg, nog meer dan van de christelijke kerk verwacht had dat het zich aan deze ideologie zou kunnen onttrekken en dat ik nu tot mijn ontzetting in alle landen het tegendeel doen zag.”

(Skizze, 306v)

Zwijgen?

Het is voor Barth onmogelijk geworden om met de theologie door te gaan alsof er niets gebeurd is. Godsonmogelijk! Want niet alleen de mensen zijn onmogelijk geworden, maar God is dat ook. Althans de God die op de een of andere manier in het verlengde ligt van wat mensen aan het doen zijn. De God van het christendom is dood. Niet alleen de God van de christelijk-europese cultuur, maar ook die van het religieus socialisme. En áls er nog een God denkbaar is, dan uitsluitend en alleen op voorwaarde dat Hij zichzelf kenbaar maakt. Maar hoe moeten wij dat denken? Wij, die de weg naar God zijn bijster geraakt? Kunnen wij anders dan er het zwijgen toe doen? Er is één herinnering die Barth er op het nippertje van af houdt om eenvoudig als theoloog te verstommen. Het is een herinnering gewekt door de bijbel. De herinnering aan een omgekeerde beweging: niet van de mensen naar God, maar van God naar de mensen. Een beweging die begint met wat voor mensen onmogelijk, *mensonmogelijk*, is: God spreekt! God geeft zichzelf te kennen! God openbaart zich! God neemt het woord! Op die basis – die wij echter onmogelijk leggen kunnen – is theologie inderdaad mogelijk. Als leer van de *logos* (Grieks:logos=woord) van God. Die dus God zelf aan het woord laat, laat uitspreken. En dat is: de bijbel volgen waar deze betuigt dat God zich uitgesproken hééft. In Jezus Christus namelijk: de *logos tou theou*, het Woord van God.

De herinnering aan die omgekeerde beweging, gewekt door de bijbel als het getuigenis van het Woord van God, dat in Jezus Christus 'eens en voor altijd' beschaamd is, vormt het begin en het beginsel van het theologisch project waaraan Barth zijn verdere leven lang heeft gewerkt.